

Мініч Л. С.

УДК 811.161.2

СИНЕРГЕТИКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИКА

У статті проаналізовано основні аспекти дослідження питання мовної особистості письменника. Особливо зосереджено увагу на комплексному науковому вивченні вказаної проблеми насамперед з урахуванням її вияву в лінгвістиці.

Ключові слова: синергетика, лінгвосинергетика, мовна особистість письменника, мовна картина світу.

В статье проанализированы главные аспекты исследования вопроса языковой личности писателя. Особое внимание сосредоточено на комплексном научном изучении данной проблемы с учетом ее проявления в лингвистике.

Ключевые слова: синергетика, лингвосинергетика, языковая личность писателя, языковая картина мира.

The article deals with the main aspects of analyzing lingual identity of a writer. The main attention paid to complex scientific study of the problem with its manifestation in linguistics.

Key words: synergetics, lingvosynergetics, lingual identity of a writer, linguistic world image.

Творцем і центром мовної картини світу є людина. У мові, семантиці та прагматиці зафіксовані результати й особливості пізнання людиною як світу, так і самої себе. Людина у своїй духовній самосвідомості є центром двох Всесвітів – зовнішнього, фізичного, та внутрішнього, духовного. Проте внутрішній Всесвіт у мовній свідомості вибудовується за аналогією із зовнішнім. Термін “космос, мікросмос” стосовно людини використовували ще античні філософи та логіки. Лінгвісти, які вивчають мовні репрезентації внутрішнього світу людини, акцентують увагу на глибинності, архетиповій схожості образів цього світу зі світом зовнішнім, і одночасну виняткову складність картини внутрішнього світу людини як специфічного, виняткового, такого, який не збігається з образами фізичного Всесвіту і з науковими знаннями про психіку.

Концепт “мовна особистість” вписується в сучасну когнітивну парадигму, де людина представлена суб’єктом, який усвідомлює свою предметну та теоретичну діяльність.

Проблема мовної особистості особливо актуально звучить в епоху дегуманізації культури. Концепт “мовна особистість” виявляє деякий ізоморфізм структурних компонентів культури та мови в їх функційному та внутрішньоієрархічному плані. Особливе місце тут займає когнітивний аспект цього явища: деталізація мовної картини світу, усвідомлення мовлення, метамовні висловлювання.

Сучасна наука переживає вибух інтересу до ідіолектів, як до досвіду реалізації властивостей мовної системи на основі мови окремого індивіда. Індивідуальне в мовній особистості, з одного боку, формується через внутрішнє ставлення людини до мови, через становлення особистісних смислів мови, які визначають індивідуальні варіанти ціннісного ставлення до мови, з іншого – мовна особистість зумовлює помітний вплив на становлення мовних традицій. Мова, культура й етнос – єдиний нерозривний комплекс, компоненти якого пов’язані між собою та утворюють цілісну особистість – поєднання фізичного, духовного та соціального. Людина як вища біологічна істота, символічна тварина неможлива без мови, що становить оболонку суспільної та індивідуальної свідомості. Мова – це інструмент культури та одна з її іпостасей перманентно утворює сутність, ядро етнічної особистості, і кожна етнокультура функціонує та розвивається в середовищі етнічної мови.

Результати наукових спостережень містяться в роботах Ю. Апресяна, Л. Безсонової, В. Виноградова, І. Зимньої, В. Красних, Ю. Степанова, М. Федотової та ін.

У психології дотепер немає загальноприйнятого визначення особистості, немає також єдиного, прийнятого трактування цього феномена в лінгвістиці. Слушною є думка Л. Безсонової, що “діапазон його сучасної інтерпретації – від суб’єкта, індивіда, автора тексту, носія мови до мовної картини світу, мовної свідомості, менталітету народу” [1, с. 27].

Інтерес до особистості прийшов у лінгвістику із суміжних наук – психології та літературознавства. Своїм походженням теорія мовної особистості зобов’язана В. Виноградову, який відкрив категорію образу автора. На його думку, образ автора – це “внутрішній стержень, навколо якого групується вся стилістична система твору” [2, с. 92], конститується певними стилістичними особливостями та відображає риси особистості реального автора. В. Виноградов намітив у загальних рисах структуру мовної особистості та “силові лінії” взаємозв’язку явищ усередині її: “від зовнішніх граматичних форм мови до більш внутрішніх (ідеологічних)”, указав на власне особистість як синтезуючий момент [3, с. 12].

У цій статті для нас важливо не особистість загалом, а особистість, виражена в мові, тобто мовна особистість (*homo loquens*). Існують різноманітні визначення мовної особистості. Зокрема, у когнітивній лінгвістиці мовну особистість визначають як особистість, котра виявляє себе в мовній діяльності, маючи певні знання й уявлення. В. Красних, визначаючи мовну особистість, вважає за потрібне виділити:

- людину, яка говорить – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність;
- мовну особистість – особистість, яка реалізує себе в комунікації, вибирає та здійснює певну стратегію і тактику спілкування, вибирає та використовує певний набір засобів – як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних;
- комунікативну особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, який реально діє в реальній комунікації [7, с. 17].

В описі конкретної мовної особистості, очевидно, варто враховувати:

1) особистість як духовно-тілесну єдність; особистість, що усвідомлює себе і водночас пізнавана через її інобуття, тобто зв'язка з іншими особистостями (суб'єктами – носіями духовної культури) і предметними сферами національної матеріальної культури;

2) особистість, якій властивий історичний розвиток і одночасно – цілісність [4, с. 91].

Термін “мовна картина світу” та “мовна особистість” співвідносні з певними поняттями когнітивної лінгвістики, пов'язаними зі знаннями та уявленнями людини – “когнітивна база, індивідуальний когнітивний простір”, оскільки, за словами І. Зимньої, “мовна свідомість – це форма існування індивідуальної, когнітивної свідомості розумної людини, тієї, що говорить, людини, яка спілкується, людини як соціальної істоти, як особистості” [5, с. 23].

Когнітивна база (КБ) – певним чином структурована сукупність обов'язкових знань та національно-детермінованих і мінімізованих уявлень того чи того національно-лінгвокультурного товариства, яким володіють усі носії певного національно-культурного менталітету, усі, хто говорить певною мовою [6, с. 88].

Культурний простір – уся різноманітність знань носія ментального комплексу; сукупність усіх індивідуальних та колективних когнітивних просторів [6, с. 89].

Колективний когнітивний простір (ККП) – сукупність знань, структурована за певною схемою, властива всім особистостям, які належать до певного соціуму.

Індивідуальний когнітивний простір (ІКП) – структурована сукупність знань, структурована за певною схемою, властива будь-якій мовній особистості, кожній людині, яка говорить.

Людина має свій ІКП, набір ККП (сімейний, професійний ККП та ін.) і КБ того національно-лінгвокультурного товариства, членом якого є певна особистість. ІКП людини включає і КБ, і ККП всіх соціумів, до яких вона належить. ІКП містить як особистий досвід, так і “соціальні” знання та колективні уявлення, яких людина набуває в процесі соціалізації.

Отже, когнітивний простір та когнітивна база формуються когнітивними структурами (КС), тобто це “змістова форма кодування та збереження інформації, це певні ділянки когнітивного простору”, “неподільна членована когнітивна одиниця, яка зберігає “згорнуті” знання і /або уявлення”. “Інформація, яка закодована та зберігається у вигляді КС, включає відомості не лише про реальний навколишній світ, але й знання мови і знання про мову”, отже, ідучи за В. В. Красних, можна виокремити феноменологічну та лінгвістичну когнітивні структури (ФКС і ЛКС) в ІКП мовної особистості. Це когнітивні структури задіяні в мовній свідомості людини впродовж усього процесу сприйняття тексту [6, с. 89].

О. Потебня разом із найближчими (мовними) виділяв дальні значення слів, співвідносні зі сферою позамовних знань (змісту). Найближчі (мовні) значення слів є, на його думку, внутрішньою їх формою, по-іншому – способом представлення позамовного змісту [8, с. 17; с. 185].

На підставі вивчення наявних моделей структурації мовної особистості, М. Федотова пропонує розглядати мовну особистість як трьохелементну структуру, що містить універсальний, груповий та індивідуальний сегменти. Перший є спільним для всіх лінгвокультурологічних просторів: а) етнічного, що передає спільність концептосфери, зумовлену спільністю етнічною (національною), та б) соціального, зумовленого спільністю соціально-професійною. Третій відображає індивідуальність ментальної та мовної картини світу кожного *homo loquens*, як наслідок неповторності генетики та соціалізації індивіда [9].

Вступаючи в комунікацію, мовна особистість використовує названі сегменти по-різному. Можна припустити, що перший сегмент найменше зазнає впливу таких чинників, як мовний простір та варіативність складників комунікативного акту. Щодо другого сегменту, то повна/часткова розбіжність концептів, позначених еквівалентною лексикою, або, навпаки, їх збіг за відсутності лексичної співвіднесеності, надзвичайно ускладнюють проникнення індивіда до “чужої” лінгвоконцептосфери. Міжкультурна комунікація відбувається в умовах постійного комунікативного шуму, що ускладнює або повністю порушує адекватну комунікацію. Найменші ускладнення виникають, за всієї парадоксальності висновку, при передачі реалії чужої лінгвоконцептосфери, тому що в цьому випадку і концепт, і слово, що його позначає, сприймаються одночасно й у всій своїй повноті. Указані перешкоди наявні як під час

спілкування представників двох етносів/мов (перший підтип групового сегмента), так і в процесі спілкування представників одного етносу/мови, які відрізняються своєю соціальною/професійною належністю (другий підтип групового сегмента). Для останнього випадку запропоновано використовувати термін кроскультурна комунікація [10].

Третій (індивідуальний) сегмент активізується в кожному акті спілкування: унікальність мовної особистості онтологічно зумовлює неможливість абсолютного збігу інформації на вході в каналі зв'язку та виході з нього, тобто незбіг крайніх (кінцевих) модулів комунікативного акту.

Отже, мовну особистість письменника розкриває мова його художніх творів, сукупність виражальних засобів, які вирізняють майстра як індивідуальну особистість з-поміж інших митців художнього слова, вона пояснює текстову модель, що репрезентує індивідуальний образ світу автора. Художній текст відображає константи світобачення письменника, його ціннісні орієнтації. Ідіомоделі, створені письменником, адекватні його внутрішньому світові. Читач насамперед звертає увагу на те, яку лексику вжив автор, і одразу виділяє лексеми, незвичні для сприймання. Об'єднавчою основою всіх одиниць мовної особистості автора художніх творів є його світобачення, тому проблема вивчення індивідуального стилю письменника тісно пов'язана з проблемою його мовної картини світу.

Література:

1. Бессонова Л. Е. Коммуникативные аспекты политического дискурса / Л. Е. Бессонова // Учебные записки ТНУ им. В. И. Вернадского. – Симферополь, 2004. – Т. 16 (55). – № 1: Филологические науки. – С. 27–28.
2. Виноградов В. Проблема образа автора в художественной литературе / В. Виноградов // О теории художественной речи / В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 240 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 216 с.
4. Воробйов В. В. Лингвокультурология (теория и методы) : [монография] / В. В. Воробйов. – М. : РУДН, 1997. – 331 с.
5. Зимняя И. А. Вербально-коммуникативная функция в восприятии и порождении текста / И. А. Зимняя // Психологические механизмы порождения и восприятия текста. – М. : МГПИИЯ, 1985. – Вып. 243. – С. 3–23.
6. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : [курс лекций] / В. В. Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2002. – 284 с.
7. Красных В. В. Основы психоллингвистики и теории коммуникации : [курс лекций] / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
8. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня // Слово и миф. – М., 1989. – С. 17–200.
9. Федотова М. А. Мовна особистість у чужому лінгвокультурологічному просторі (на матеріалі англійської прози ХХ–ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М. А. Федотова. – Одеса, 2006. – 20 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Ариб-Оглы, Л. Ф. Ильичёв и др.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 627 с.